

KOVÁCS KISS GYÖNGY

MOZAIKKOCKÁK A FEJEDELEMSÉG KORI KOLOZSVÁR MINDENNAPJAIBÓL

■ Míg a mohácsi vész és az országnak azt követő három részre szakadása a királyi Magyarország várostörténeti fejlődésében (is) igen súlyos mélypontnak tekinthető, Kolozsvár életének egyik fejlődési csúcspontja éppen e zűrzavaros időszakra tehető. A város, amely az Erdélyi Fejedelemség formálódási harcának kétségtelenül egyik nagy nyerteseként tekinthet önmagára, 16. századi fellendülését bölcs politikai szerepvállalásának köszönheti, amelyet – nem utolsósorban a Szapolyai-ház iránti hűségét – megfontoltan vált be kiváltságokra/kedvezményekre, ahhoz, hogy korábbi privilégiumait gyarapíthassa. Ekkor és így válik az urbanitás – amelyet még Zsigmond király 1405-ös kiváltságlevele a városi települések hierarchiájának legmagasabb jogállásába, a szabad királyi kerített város státusába helyez – a kortársak szemében *kincses* Kolozsvárrá, hogy aztán a 17. század végére akár Misztótfalusi Kis Miklós, akár Bethlen Miklós a *kincses* várost már csak a múlt emlékeként idézze.¹ Kolozsvár előljárói pedig levelüket, amelyet 1698-ban a város kiváltságai visszaszerzése érdekében Bécsben eljáró Kovásznai Sámuelnek címeznek, „Romlott Kolosvár városának hadnagya a tanácsával együtt” formulával zárják.²

A *kincses* Kolozsvártól a *romlott*, azaz leromlott, jogfosztott városi (ön)képig azonban hosszú út vezet, igen sajátos stációkkal.

A több évtizedes prosperitást kétségtelenül a folyamatosan gyarapodó kiváltságok is generálják – a kolozsváriak pedig tudatosan élnek e privilégiumok biztosította lehetőségekkel. Felismerik ugyanis azt az alapigazságot, miszerint szabadságaik csak akkor érnek valamit, amennyiben gyakorolják az ezekben biztosított jogokat. Ennek a tu-

A sütőházak
(*pistoriumok*) látogatói
főleg asszonyok.
Hozzák-viszik a híreket,
ám annak, ami a
városban történik, és
szóbeszédre érdemes,
a minden *pistoriumban*
alkalmazott sütőasszony
(*bekkené*)
és a dagasztóasszony
(*billerné*) a fő felvevője
és továbbadója.

datosságnak a kifejezője egyebek között az a bejegyzés, amely a Diósy Gergely nótárius által összeállított levéltári mutató első oldalán olvasható. Az ismeretlen kolozsvári polgár által papírra vetett mondat szerint ugyanis az erejüket, gyakorlati érvényességüket vesztett kiváltságok olyanok, „mint az holt lovon az patkó”.³ A kolozsvári polgárok pedig minden erejükkel, *industriájukkal* azon fáradoznak, hogy – e kiváltságaik teremtette körülmények között – megteremtsék és megőrizték városuk és implicite önmaguk anyagi és szellemi jólétét. A 16. század végére megalkotják belső életüket szabályozó statútumaikat, amelyek jogaikat, kötelelességeiket határolják körül, illetve permanentizálják szabadságaikat és belső biztonságukat. Ezekben az évtizedekben alakul ki az a *respublica*, amelynek polgárai – és tisztségviselői – *házájuk*, vagyis a város és a fejedelem iránti hűségükre esküsznek, a korabeli források pedig Kolozsvárt egyre inkább *Transsylvaniae civitas primaria*ként, illetve *metropolis Transsylvaniae*ként emlegetik.⁴ A következő évtizedek háborús megpróbáltatásai némiképp megtorpanjták ugyan a mindeddig egyenes vonalú fejlődést, a békésebb időszak beköszöntésével azonban a városban – a közösség gazdasági és szellemi erőtaralékainak köszönhetően – megújult lendülettel folytatódik a gyarapodási folyamat.

E prosperáló korról a források átfogó képet nyújtanak. Az adókönyvek tételei a polgárok vagyoni helyzetét tükrözik,⁵ de számos adatot szolgáltatnak e vonatkozásban a tanácsi és törvénykezési jegyzőkönyvek, számadáskönyvek, végrendeletek,⁶ harmincadszámadások,⁷ hagyatéki leltárak, osztálylevelek.⁸

A továbbiakban a 16–17. századi kolozsvári mindennapok szegmenseiből, illetve a szabadidős tevékenységek, a társadalmi érintkezés és a kommunikációs jelenségek megnyilvánulási formáiból és színhelyeiről villantunk fel néhányat, egyfajta vázlatként, a várost – folyamatként tételezve – nem csupán a vizsgált történések/folyamatok színtereként tekintve, hanem valós éltetőjeként, olyan helyként, amely sajátos hatást gyakorol a benne élőkre és a kívülállókra egyaránt.⁹

Céhes élet

■ Nemcsak a város gazdasági, de mindennapi életének is egyik alappillére s mint ilyen igen rigorózan szabályozott. A céhszabályzatok alapján megrajzolható a céhek megalakulási folyamata, a céhesek aránya és foglalkozási megoszlása, városi szerepvállalásuk, tagjaiknak a város vezető testületeiben betöltött szerepe stb.¹⁰ A 16–17. századi céhes élet zárt és igen erős önszerveződésű közösség létéről tanúskodik. A céhek foglalkozások szerint különülnek el: a ruházati cikkek és a higiénés, némiképp gyógyító tevékenységek a szabók, szűcsök, csizmadiák, gombkötők, szappanosok és borbélyok hatáskörébe tartoznak; a bőrkikészítés és szövés a nyergesek, szíjgyártók, tímárok, erszénygyártók és takácsok, az építkezés a kőművesek, ácsok, képirok, tölcséresek és kötélverők területe, fafeldolgozással és -megmunkálással az asztalosok, kerékgyártók és kádárok foglalkoznak, az élelmezés biztosítása a molnárok, pékek és mészárosok doméniuma, míg a vas- és fémmegmunkálás képviselői a kovácsok, lakatgyártók, rézművesek, üst- és kannagyártók, illetve a céhes élet „arisztokráciáját” jelentő ötvösök.¹¹

A város vezető testületeiben a céhtagok masszívan képviseltetik magukat – elsősorban az ötvösök, szabók, szűcsök és tímárok.

A 16. század közepétől a 17. század harmincas éveig az ötvöscéh tagjainak száma a város mintegy 5000-es lélekszámához viszonyítva igen magas. 1549 és 1625 között 365 tagot jegyeznek fel a céhjegyzőkönyvbe, közülük 66 ötvös visel valamilyen városvezetői funkciót. Legtöbben a városi jogalkotó közösség, a százférfiak tanácsának tagjai, de jelen vannak a „belső tanácsban”, a tizenketek tanácsában. Közülük 18-an sáfárpolgárok (*dispensator*), 10-en pedig a politikai elit csúcsát képező király-

bírói, illetve bírói tisztségig is eljutnak. E korszakban nincs olyan év, amelyben ötös ne képviselné céhét a helyi közigazgatásban.¹² Ötvös András – akinek a nevét a céhkönyv ugyan nem tartalmazza, jölehet nemcsak neve, de számos fejedelmi és városi rendelés bizonyítja, miszerint ténylegesen űzte az ötvösmesterséget – rekordot dönt a kora újkori kolozsvári közigazgatás történetében: 1606 és 1620 között minden páros évben, amikor e tisztség a magyar nációt illeti, ő a választott bíró.¹³

Más céhek tagjai is szintén éveken keresztül töltenek be esküdtpolgári vagy egyéb jelentős tisztséget: Johannes Beck, Szakál András és Ambrosius Gaszner a szabók vagy Linczigh János a szűcsök közül.¹⁴ A városban közmegebecsültségnek örvendő osztóbírói testületben is képviseltetik magukat, elég csak Asztalos Szakál Ferenc, Dési Eötwes János, Lakatos György vagy Tímár Bálint nevét említenünk.¹⁵

A kolozsvári céhek elismertségét és megbecsültségét jelzi egyebek között az a Bethlen Gábor által 1617-ben íratott fejedelmi parancslevél, amely név szerint említi a kőfaragócéh néhány olyan legényének a nevét, akiket a fejedelem a gyulafehérvári építkezésre rendel.¹⁶

A céhszabályzatok értelmében egyébként a mesterré válás feltétele a legények számára utolsó próbatételt jelentő „remeklés” és a nagymesterasztal adása (*collatio*), valamint a jelölt „törvényes származása”. Mesterré ugyanakkor csak a már házas férfiak válhatnak – házasságuk megállapodottságuknak, a városban és a céhben való megmaradásuknak egyféle garanciájaként tételeződik. A legfiatalabb mesterekre külön feladatok is hárulnak, közülük kerül ki a „kolcsos mester” is, akire fontos szerep hárul a céh által rendezett temetéseken, vásárokon, a céh sátrainak felállításakor, illetve céh lakomákon, ahol idősebb társainak nyújt segítséget.¹⁷

A céhszabályzatok és privilégiumlevelek – amelyeket már a remekes legényeknek is ismerniük kell – a korszak „minőségbiztosítását” is szem előtt tartják, a gyenge minőségű munkákért a mestereket pénzbírsággal sújtják. A kontárok ellen a céhek a város vezetésével közösen lépnek fel, nemritkán a városi törvényszék előtt bizonyítva, hogy a céhprivilégiumokkal összeegyeztethetetlen a *industriát* céhtagság nélkül gyakorolni Kolozsváron.

A szakmaiság mellett a közösségi szolidaritás megnyilvánulásaként a karitatív tevékenység folytatása is természetszerű velejárója a céhes életnek. Céhtagok elhalálózása esetén ez a temetés lebonyolításában, az özvegyek és árvák megsegélyezése során pénzbeli vagy személyes segítségnyújtás formájában történik.¹⁸ A temetésekhez kapcsolódó tevékenységek konkrét formáinak leszögezése egyébként a céhek megerősödésével státútumuk egyik – szinte alapvető – jól szabályozott részévé válik. A végtisztesség lebonyolításának feladatait mindaddig a középkori eredetű kalandos egyesületek végezték. E feladatoknak a céhek általi átvállalásával azonban a kalandosok kiszorulnak a céhen kívüli mezőgazdasági lakosság, a hóstátiak körébe, itt éltetve tovább az általuk meghonosított temetkezési szokásokat.¹⁹

Egyes céhtagok nemcsak társadalmi státusuk, de vagyoni helyzetük tekintetében is a városi elit legfelsőbb rétegéhez tartoznak. A hagyományokkal rendelkező ötvöscsaládból származó Filstich Péter – aki maga 1578-ban válik az ötvöscéh tagjává – szakmai karrierjét tekintve 1607-re már a „csúcsra” kerül mint a fejedelmi pénzváltó kamara prefektusa (Segesvári Bálint krónikaíró szerint Filstich Péter Bethlen Gábor egyik igen „kedves embere”),²⁰ vagy például Vicei Máté „árus ember”, akinek a neve szintén szerepel az ötvösregesztrumban, Kolozsvár egyik legmódosabb polgáraként nemcsak az erdélyi reneszánsz életforma és -szemlélet egyik megtestesítője, de szintén személyes ismerősi nexust ápol Bethlen Gáborral, aki kolozsvári látogataaikor nem egy ízben száll meg a Vicei-házban, ahol ilyenkor többnyire épületfelújítás és berendezkedés folyik a város pénzén, sőt az ilyen alkalmakkor fogyasztott bort is tőle vásárolják.²¹ Vicei a társadalmi-gazdasági elit egyik kiemelkedő tag-

jaként jelentős ingatlanokkal rendelkeznek – szőlői, házai vannak, utóbbiak nemcsak Kolozsváron, de Tordán, földjei Bóson. A Piac és a Széna utca sarkán megszerzett házát – amit Zok Péter korábban még 1000 forintért zálogosít el – Vicei építetései és ingatlanmodernizációja nyomán már 3000 forintra becsülik az osztóbírák.²²

Szórakozás, társadalmi érintkezés, a szabadidő eltöltésének színterei

■ *Farsangolók, hegedűsök, „hegedűsnék”.* A farsangolás fő színtere Kolozsváron az utca, itt járnak-kelnek, táncolnak napszaktól függetlenül a maskarába öltözött, álarcos vigadozók, akik esetenként lovas szánon kurjongatva, zeneszó mellett be-bekopogtatnak a házakba a régi időkől áthagyományozódott farsangi bábuikkal. Ez a maszkaras multságkavalkád – amelyet az „erkölcsös” 16. századi Kolozsvár sem képes teljesen beszüntetni – még a 19. században is fénykorát éli, jöllehet ekkor már szigorú társadalmi szabályozottsággal, a rangsorolt báltermekben zajlanak a farsangi „nobelbálok”, illetve a „közönséges maszkabálok”.²³

A 16. század utolsó harmadában a kolozsvári határozatok – elsősorban a város hitújító és újhitű plébánosa, Dávid Ferenc kezdeményezésére – megtiltják ugyan, egyebek mellett, a farsangolást, éjjeli szánkázásokat, kiáltásokat,²⁴ a városlakók „szórakozó kedvét” azonban nem sikerül elfojtani, ez az élet természetes velejárójaként meg-megmutatkozik különböző színhelyeken és különféle módokon. Így kerül sor például ama bizonyos 1582-es farsangolásra is akkor, amikor már szinte egy évtizede tilos a régi szokások szerinti bábus, álorcás, álruhás nyilvános mulatozás. Ezek az évtizedek – elsősorban a hitújítás és a török terjeszkedés gerjesztette lakosságfelduzzadás egyenes következményeként – szenvedélyes belső presztízsharcok és túlfűtött érzelmek éve, boszorkányperekkel, máglyára hurcolt asszonyokkal, paráznának nyilvánított fehérsépek kipellengérezésével, a városból való kiseprűzésével, kocsmái hitvitákkal és nemegyszer halálos kimenetelű verekedésekkel.²⁵ A százférfiak tanácsa talán a közvélemény nyomásától tartva magáévá teszi ugyan Dávid Ferenc tiltó intéseit, de óvatosan elhatárolja a „tisztességes mulatozást” a nyilvános farsangolástól, büntetést helyezve kilátásba az utcai, plebejus vigalmakra. Hogy a farsangolás azonban a tiltó rendelkezések ellenére is háborítatlanul folytatódik, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a városi határozatot évtizedeken keresztül szinte évente (kényszerűségből) megismétlik. A farsangoló Rengő Annát (akit más alkalommal paráznaságért már kiseprűztek a városból) a jómódú városi polgár, az események idején a város *prokurátora* (ügyésze), Ígyártó György pereli, mert „farsangolva” palástja alatt bábót vitt, egy kereszt formájú, férfimentét és fosztánt viselő bábút. Rengő Anna, akit Wolphard István főbíró eredetileg a Toronyba szándékszik záratni, az egymásnak ellentmondó tanúvallomásoknak köszönhetően végül is megússza a farsangolás kalandját.²⁶

Farsangidő előtt és után egyaránt a borkimérésekben szinte mindennaposak a hegedű- és lantszó melletti mulatozások, hol a „színes” darabontok hangszerkíséretével, hol pedig – főként vasárnaponként – a mester- és szolgálégények tombolják ki magukat a gyakran tettelegességig fajuló dorbézolásokban, néha a cégért használva furkósbotként, máskor meg a „hegedűs fejébe akarja vala az szappanyoslegénynek az hegedűt verni”.²⁷ A szolgálólegények és -lányok kocsmá helyett többnyire szívesebben vigadoznak az általuk vásár- és ünnepnapokon látogatott magánházak helyiségeiben; ilyen helyszíne e vigadozásoknak Diósi Istvánnak a városfalakon kívüli, Külmonostor utcai háza, ahol „szüntelen a pajkosok éjjel-nappal virrattig ittak, torbézoltanak, ordítottanak, kiáltottanak”. Itt is, máshol is előfordul, hogy – szintén csak hegedűszo mellett – a lányok-asszonyok „bűbájos” praktikákhoz folyamodnak,

minek következtében nemegyszer étetés vádjával kerülnek a kolozsvári bíró elé. Az éjszakai nyugalomban megzavart szomszédság pedig se többel, se kevesebbel nem vádolja a már említett Diósi Istvánt, mint hogy az ő háza volna a „latrok barlangja”.²⁸ A mulatozások kapcsán több ízben említett – és a városi polgárok által többnyire negatívan minősített – hegedűsök és egyéb hangszert megszólaltató, például a farsangolást tiltó határozatokban nemritkán feltűnő trombitások valószínűsíthetően nem a vajdák fennhatósága alatt, sajátos szokásaik és rendtartásuk szerint élő cigányközösség tagjai, hanem Kolozsvárra újonnan betelepedett városiakok, illetve olyan személyek, akik vagy foglalkozásszerűen, vagy csak alkalmilag szolgáltatják a zenét. A hegedűsök mellett némelykor feltűnnek a „hegedűsnék” is, akik a *meretrixek* mintegy konkurenciájaként a város jól ismert szórakozóhelyein szintén az időmúlítás gondúzó lehetőségeit kínálják a férfiaknak. Ilyen például az a Kassai Kalmár Tamásné, akihez, a hírek szerint, még Kassán „deákok, darabontok igen jártak [...], ott dőzsöltek, ittak részegeskedtek”, és akinek az Óvár „szegeletén” lévő kolozsvári házában „hegedültek, dőzsöltek, táncoltak [...] a mives legények, jöttek alá és fel házától, a deákok azonképpen”. A hegedűsnékkal és „örömszerző” tevékenységükkel nemegyszer foglalkoznak a kolozsvári források. A korabeli tanúvallomások azonban nem csupán a hangszereket hivatásszerűen megszólaltatók feleségeinek törvénszegéseiről szólnak. Esetenként más asszonyok sem állnak ellen a főként a katonaság képében jelentkező erős kísértésnek, a többszörösen példaképnek kikiáltottak nemegyszer viselkednek úgy a katonákkal, mint a hegedűszó kíséretével félrelépő asszonyok.²⁹

Kocsma, malom, sütőház, fürdőház, piac, vásár, sokadalom, lövőhely. A városban a társadalmi érintkezés egyik legfrekvenciáltabb helye a kocsmá, kocsmaház, korcsomaház. A kolozsvári szőlősgazdák borárusító helye olyan helyszín, ahol az ivászatok mellett különböző hangnemű és fokú véleménycserék, folynak, és a verekedéstől kezdve az emberölésig súlyos bűncselekmények is előfordulnak. No meg itt keringenek elsősorban a városi élet hírei, itt folynak a „tudományos” és „hitviták”, és itt zajlanak a különféle tisztos vagy kevésbé tisztos játékok is. E helyszín a melegágya az „izgalmas történéseknek”, amelyek a kor hétköznapjait színesítik.

A korabeli adókönyvek nem jeleznek „hivatalos”, állandó jelleggel működő kocsmáépületeket, aminek az oka, hogy – más szabad városok gyakorlatához hasonlóan – a kolozsvári szőlőbirtokos is saját házában mérheti ki borát, valójában kocsmát működtethet, így válik alkalmilag a polgár háza kocsmaházzá. A százférfiak tanácsa azonban állandóan szem előtt tartja a kolozsvári polgár korcsomáltató tevékenységét, és évről évre végzésekkel szabályozza ezt.³⁰ A szabad korcsomáltatásnak alkalmazkodnia kell a város által megszabott normákhoz. A saját termésű borát szabadon kimérő szőlőbirtokosnak (*borgazdának*) *csaplárt* kell kérnie – aki a maga szakmai felkészültségével a bor minőségét, az alkalmazott mértékegységek hitelességét és a bor árának betartását biztosítja a közösség érdekeit képviselő személyként. A *hiteles csaplárok* – az esküt tett csaplárok – nevét a bíró jegyzékbe véteti, arra a csaplárra pedig, aki a vásárbírák híre nélkül mér ki bort, illetve nem áll be az utóbbiak által kijelölt korcsomáltatóhoz, a városi tömlöc, a Torony vagy a „kalitkába csukás” vár.³¹

A városi rendtartások azonban nemcsak a borgazda és a csapláros „deontológiai” hozzáállását szabályozzák, de kitérnek a kocsmárlás egész folyamatára, beleértve a kocsmát látogatók magatartását is. A csendháborításra vonatkozó intézkedések sorába tartoznak azok a végzések, amelyek utasítják a bírót a randalírozó „hitvány embereknek” a Toronyba vitetésére, illetve ilyen alkalmakkor a borgazdát is pénzbírsággal sújtják. Hasonlóképpen, az urbanitás köznyugalmának biztosítását szolgálják azok a 16. század végi rendeletek, amelyek megtiltják a kocsmákban a fegyverviselést, illetve az este nyolc óra utáni borkimérést.³² Nem érdektelen talán megjegyezni

azt sem, hogy a város, amely a közcsendesség és az erkölcs nevében igyekszik a bor-kimérését szabályozni, valószínűleg úgy tartja, e tevékenység jövedelméből illő a hit-életnek is áldozni. Erre utal annak a statútumnak a rendelkezése, amely leszögezi: vásárnaponként minden cégér alól kötelesek a borgazdák egy-egy fillér bort beszo-
gáltatni úrvacsora céljára.³³

Ami a kocsmaházak közönségét illeti, ez igen vegyes összetételű. A kolozsvári polgárok mellett itt megfordulnak a városszolgák, céhes legények, különböző rendű szolgáltatók, katonarendűek, idegen zsoldosok (főképp a tizenöt éves háború idején), az „éjjeljárók”, „lézengők”, „levelesített gonosztevők”, no meg a helybeli, „rideg” (nem házas) legények. Rendszerint ők a kocsmái duhajkodások, verekedések, emberölések szereplői, jóllehet e cselekményekből sem hiányoznak a tekintélyes-tehetős és tiszteletre méltó, amúgy *circumspectus* polgárok.

A *malomban* az őrlésre várók az időt többnyire eszmeccserével múlatják, kiváló színtere ez a helyi hírek meghallgatásának és továbbadásának, valamint optimális „megfigyelőhely” a környék történései vonatkozásában. A malomtörténetek szereplői általában a molnár, molnárné és a molnárlegény. Az ő kalandjaikkal szórakoztatják egymást – és magukat – a várakozók és a közelben tartózkodók. A városban 1570-től számos „elbeszélés” kényyszerű főszereplője a már említett Rengő Anna, akinek első kiveretése Kolozsvárról azzal a vádaskodással kezdődik, hogy a váraljai *malomban* Jakab molnárral paráználkodott.³⁴

A sütőházak (*pistoriumok*) látogatói főleg asszonyok. Hozzák-viszik a híreket, ám annak, ami a városban történik, és szóbeszédre érdemes, a minden *pistoriumban* alkalmazott sütőasszony (*bekkenné*) és a dagasztóasszony (*billerné*) a fő felvevője és továbbadója. Számos perben találkozunk velük, ahol tanúkként mesélik el, mit láttak-hallottak egy-egy ügyben. A viszonylag gyakori összeszólalkozások mellett a sütőházban süttető asszonyok előtt kitárulnak a szívek, megerednek a nyelvek, és bizalmas családi közlések is elhangzanak, mint ahogyan az 1582-ben az óvári sütőházban történt. Itt és ekkor az egyik jelen lévő asszony tanúsága szerint „az bekkenné igen nagy sírást tett és nem titkolta senkinek, hogy az ő lánya terhes volna”. Rövidesen fertály- és városszerte természetesen mindenki értesült is arról, miszerint az egykori főbíró, Nyíró Kálmán „meggyalázta” ezt a szolgálólányát (is).³⁵

A mindennapok és a társadalmi érintkezések egyik sajátos, ám kevésbé ismert színhelye a *fürdőház*. A fürdőmesterség önálló foglalkozásként való megjelenését a 16. században fel-felbukkanó *Feredős* előnevek tanúsítják,³⁶ a város azonban csak 1557-ben bízta meg Heltai Gáspárt egy városi fürdő megépítésével. Mivel a tanács bő tíz évvel ezt követően újra napirendre tűzi a fürdőépítés kérdését, valószínűsíthető, hogy a mind az ideig nem sikerült tető alá hozni a létesítményt. Ekkor azonban a feladatot egy képzett fürdőmesterre bízzák, így Kolozsvár vele építteti meg fürdőjét és gőzfürdőjét (*sudatorium*).³⁷ A fürdőházak – jóllehet magánvállalkozásokként működnek, mégsem kerülnek ki teljesen a városi tanács felügyelete alól – használatra a fürdőpénz ellenében történik, és a környékükön tanyát verő koldusok jelenléte arra enged következtetni, hogy többnyire tehetősebbek látogatták, akiktől előbbiek al-
mizsnát remélhettek.³⁸

Általános gyakorlat a szombatonkénti és ünnepek előtti fürdőzés, a saját fürdőruha, általában gyalcsból készült hosszú ing használata, ami utóbb a szemérmes fedő köténnel együtt lekerül a fürdőzőkről, akiknek igényeiről a fürdőmester mellett a mosó- és vízhozó asszonyok is gondoskodnak. A rendszerint több helyiségből álló fürdőházak felszerelési tárgyai közül nem hiányoznak a kádak, csebrek és kemencék. A kemencébe elhelyezett és a folyamatos locsolástól gőzölgő kvarckő azt a feltevést valószínűsíti, miszerint a kolozsvári fürdő nemcsak a közösségi tisztálkodás,

de az egészség megőrzését és a szabadidős tevékenységek, kikapcsolódások egyik színhelyeként is működik.³⁹

Az árusítóhelyek közül a *piac* a leggyakrabban és legállandóbban látogatott helyszíne a személyes találkozásoknak. A 16–17. századi piacok működését a statútumok szigorúan szabályozzák, és a szabályok betartását a vásárbírák ugyanolyan szigorúan ellenőrzik is. Az árusítás a *szereken* (sorokon) történik – minden jelentősebb és kelen-dőbb portéka rendelkezik a kijelölt és tiszteletben tartott, a maga rendjét követő sze-rével. A búzaszeren például a polgárok déli tizenkét óráig szabadon vásárolhatnak, a búzát nyersanyagként felhasználók – a kenyér- vagy kalács sütők – azonban csak ezt követően látogathatnak el e szerre, ellenkező esetben pénzbírságra számíthatnak. A források számtalan esetben tesznek említést az egyes szereken – hagyma-, kenyér-, szappan-, szíjgyártó vagy tejszeren – történekről, a legbanálisabb vádaskodásoktól a csalásokig, tolvajlásokig, zsebmetszésekig.⁴⁰ Hasonlóképpen történik ez a piaci sze-rektől jól elkülönülő árusítóhelyeken, a *boltokban* és *kamarákban* is, ahol a kereske-dők árulják portékáikat.

A (már nem csak) városi szocializáció szintén frekvenciált színtere a *vásár*; a *sokadalom*. Itt nem egyetlen településre szorítkoznak a kapcsolati hálók és az ezek-kezel párhuzamosan futó, híreként szolgáló események, hanem messzi vidékről összesereglett, esetenként több országot bejárt, sokat hallott és látott mobilis vásá-rok, kalmárok azok, akik árusítás mellett információhordozói szerepkört is be-töltöttek. A kolozsváriak itt hallanak a gondosan álcázott és a titokzatosság leplé-be bújtatott ügyekről, a vásári sokaságból előbukkanó hírekről, és térnek haza a felszedett információkkal. A messzeség, a nyüzsgő sokaság – vélik ugyanis egyesek – elszemélyteleníti a személyes történéseket, a partikuláris cselekedetek pedig be-leolvadnak a tömeg anonimitásába. A korabeli források – elsősorban tanúvallo-mások – nemegyszer szólnak a vásáros életről. Arról is, hogy vásárok idején a vá-sáros helyekre seregleg kereskedők, mesteremberek sátrakban laknak feleségestől, esetenként gyermekestől. Nemritkán azonban szeretőket visznek magukkal, akiket szintén vásárról vásárra hordoznak.⁴¹

A *lövőhely* vagy ahogyan egy 1519-es rendelkezés *vulgo*, vagyis a nép nyelvén, ezúttal németül említi, *Zielstatt*, a kolozsvári polgár egyfajta időtöltésének egyik sza-bad ég alatti helyszíne, ugyanakkor a város fiatalságának egyik játszóhelye is. A lövőhely,⁴² valamint a birtokügyletekben és osztálylevelekben is említett lövőfa⁴³ a Hídkapu átellenében, a Szamos hídon túli Szent Erzsébet ispotály és az ispotály malma felett, a Kőmál alatti szőlőskertek szomszédságában fekszik. Ide járnak célba löni a céhbeliek (mesterek, legények, inasok), de diákok is. A célba lövés Kolozsvá-ron a 16. században nyíllal és íjjal történik, bizonyítják ezt a számadáskönyvek, ame-lyekben gyakran szerepelnek vásárolt íjak és nyilak. Az egyéb szocializációs helyszí-nekhez hasonlóan a lövőhelyen sem ritkák a konfliktushelyzetek, sőt elvétve akár tragédiába is torkollik egy-egy összetűzés, amint az történik a „hídelveieknek” neve-zett szászok és az ötvösinasok közti verekedés során, amelyben az utóbbiak közül egyik fiatal életét veszti.⁴⁴

A szórakozás, társadalmi érintkezés, a szabadidő eltöltésének színterei ugyanak-kor az egyik legismertebb kommunikációs jelenség, a pletykázkodás táptalajaként is funkcionálnak. A tárgyalt korszakban a pletyka azonban a maga káros hatásain túl-menően bizonyos esetekben a nyilvánosság biztosítója az eltitkolt vétségek felszín-re hozatalával, és ezáltal a média és egyéb eszközök publikusságával nem rendelke-ző társadalmakban – ahogyan történik ez a fejedelemség kori Kolozsváron is – ráte-reli a figyelmet a felbukkanó visszasságokra, illetve közreműködik a törvénytelen-ségek, esetenként a bűncselekmények bíróság elé kerülésében. Így például 1578-ban Krappa Gáspárt és Heinrich Jakobot kitudódott paráznaságuk okán zárják ki a

százférfiak sorából,⁴⁵ a szolgálólányokat „megpróbáló” egykori főbíró, Nyíró Kálmán ellen pedig 1582-ben akkor indít eljárást a százférfiak tanácsa, amikor titkolt ügyeiről „közhírrrel” szerez tudomást.⁴⁶

A viselet szabályozása

■ A fejedelemség kori kolozsvári viselet szabályozásának elsőrendű forrásai a százférfiak tanácsának határozatai. E határozatok kidolgozásának jelentős indítéka a jómódból fakadó luxus gyakorlata, ami túllépi a polgárság körében mind az ideig kialakult viseletrendet. A kolozsváriak pompakedveléséről Heltai Gáspár sem rejti véka alá a véleményét: „Minálunk minden ember hivalkodni akar. Mert a magamutogatásnak sem módja, sem vége: akinek száz forintja ára marhája vagyon, az úgy terengeti magát, mintha ezer forint ára volna.” Az 1593-as városi statútum egyik bekezdése szintén e túlzott luxusigény megzabolázását célozza: „Városul látván itt ez városban az luxust, mind az férfi renden, mind főképpen az asszonyállat és leányzó renden az ruházat dolgában, ítiltek őkegyelmek sokaknak rendihez és értékekhez képest alkalmatlannak lenni. [...] Az városigazgatóknak azért plenipotentiát adtak és következő üdőben is adnak, hogy akiket látnak, hogy vagy ő maga, vagy felesége, gyermeke, hozzájok, állapottyokhoz, szegénységekhez képest nem illendő fő és drága ruházatokat, tudniillik gránátot, skarlátot, atlacot, kamokát, málgereznát és fellelte való ezüst-, aranymarhát, aranygyöngyös koszorút visel vagy viseltet, hát az mennyi adót érdemelne, kétannyi adóra írathassék...” Ezt a statútumot a százférfiak 1603-ban is megújítják.⁴⁷ A szabályozásnak azonban nemcsak morális, de rendi jellege is van: a polgárasszonyok a *kíncses* Kolozsvár éveiben a nemesség asszonyainak öltözetét kezdik utánozni, ami „meghaladja a városi állapotot”: „Tetszett őkegyelmeknek [...] hogy [...] minden városi rend kívül való öltözete, úgymind spanyol, hosszú farkú boronáló köntös és szoknya, aranyprémes nyakruha [...] és akármi nemes renden való forma, ezeken az ő érdemek szerént adót vegyenek” – fogalmaz egy 1603-as jegyzőkönyv.⁴⁸ A városi előljárók ugyanakkor azt sem veszik jó néven, ha a polgárok – anyagi helyzetük és társadalmi státusuk figyelmen kívül hagyásával – mértéktelenül felékszerezik magukat, amiről egy törvénykezési jegyzőkönyvi kitétel is tanúskodik, amely szerint az arany kősöntyű „nem olyan vargánének, sem olyan papnének való”.⁴⁹

Az általános rendelkezéseken túlmenően figyelmet érdemel a százférfiak tanácsának az az 1578. július 6-án kelt határozata, amely a városi testületek ülésein jelen lévők öltözetét célozza. E „protokoll előírás” azért is tűnik szokatlannak, mert az osztálylevelek számtalan esetben emlékeznek meg a tehetős tanácstagok ruházatáról, amely egyértelműen kifejezi társadalmi jogállásukat. Az említett határozat mind az alsó tanács (magisztrátus), mind a felső tanács (százférfiak) tagjaira vonatkozik, és kimondja, miszerint az „efféle tisztességes gyülekezet” megkívánja a „hózzá hasonló” ruházat viseletét, így hát „senki ez után sem csonka ujjú, gallératlan mentében, sem csizmában, papucsban, sem gatyában, hanem tanácsi házhoz illendő városi tisztességes ruhában jöjjenek [...]”.⁵⁰

Ez a fajta viseletszabályozás – melynek egyik sarkpontja, hogy az öltözetnek a rendi hovatartozás egyik legpregnansabb külső jelének kell lennie, a moralitás szem előtt tartásával és a hivalkodás mellőzésével – a 19. század közepéig marad érvényben, amikor is megszilárdul a rendi kötelek rigorozitása alól felszabadult polgárság, amely már nem fogadja el a rendi társadalomnak a magánélet szegmenseit is szabályozni kívánó normarendszerét.

A virágzó és gyarapodó, *kincses* Kolozsvár jól bejáratott mindennapi életét azonban derékba töri a történelem által megszabott kényszerpálya. A II. Rákóczi György balsikerű lengyelországi hadjárata által előidézett romlás a kolozsváriakat is érzékenyen érinti. A Rákóczi megbüntetésének ürügyén az országba nyomuló török-tatár seregek Kolozsvár ostroma során elsőként a hóstátokat égetik fel, majd a kolozsvári lakosok egy részét hurcolják el rabláncon. Röviddel ezt követően a törökök Váradot is beveszik, ez pedig megpecsételi a *kincses* szabad királyi kerített város sorsát. Szabad királyi városból Kolozsvár nemes várossá degradálódik. A többé ki nem heverhető anyagi és vérveszteség után az országban – és ezen belül Kolozsváron is – az élet mégsem áll meg, jóllehet az önálló Erdély végnapjai feltartóztathatatlanul közelednek.⁵¹ Az urbanitás évtizedek múlva, sok kilincselés után visszanyeri ugyan szabad királyi városi státusát, ez a város azonban már régen nem azonos a *kincses* Kolozsvárral.

■ JEGYZETEK

1. Misztótfalusi Kis Miklós: *Síralmas ének*. In: M. Kis Miklós. A bevezetőt írta, a szövegeket válogatta és jegyzetekkel ellátta Tordai Zádor. Buk., 1955. 49; Bethlen Miklós *Önéletírása*. I–II. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta V. Windisch Éva. Bp., 1955. 107.
2. Jakab Elek: *Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez*. Bp., 1888. 438. (A továbbiakban: JakabOkI)
3. „Privilegiae sine viribus demortua, ollian mint az holt louon az patko.” Az Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága – Kolozsvár város levéltára (a továbbiakban KvLt) – 272. sz. Index privilegiorum I. 1; Vö. Kiss András: *Más források – más értelmezések*. Marosvásárhely, 2003. 129–159. (A továbbiakban Kiss 2003)
4. Vö. Jakab Elek: *Kolozsvár története*. II. Bp., 1888. (A továbbiakban Jakab 1888); Jakó Zsigmond: *Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez*. Bp., 1997. 323–324; Kiss 2003. 93.
5. Kiss 2003. 203–220.
6. Kovács Kiss Gyöngy: *Végrendeletek Kolozsvár város levéltárában*. In: Pál Judit – Sipos Gábor (szerk.): *Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kvár, 2004. 258–267.
7. *Kolozsvári harmincadjegyzék (1599–1637)*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közreadja Pap Ferenc. Kvár, 2000.
8. *A kolozsvári osztóbírói intézmény és a kibocsátott osztálylevelek*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Kovács Kiss Gyöngy. Kvár, 2012. (A továbbiakban Kovács Kiss 2012)
9. Vö. Gyáni Gábor: *Az urbanizáció társadalomtörténete*. Kvár, 2012. 9.
10. S. Goldenberg : *Clujul in sec. XVI. Producția și schimbul de mărfuri*. Buc., 1958. 400–403; Jeney-Tóth Anamária: *Míves emberek Kolozsváron*. Kvár, 2004; Uő: *A gyarapodó Kolozsvár. Kézművesek a 16–17. századi kincses városban*. Rubicon 2005. 2–3. sz. 32–37. (A továbbiakban Jeney-Tóth 2005); Flóra Ágnes: *Kolozsvári ötvösregesztrum (1549–1790)*. In: *Lymbus. Magyarországtudományi forrásközlemények*. Bp., 2003. 25–74; Uő: *Ötvösök a kora újkori Kolozsvár közéletében*. Rubicon 2005. 2–3. sz. 38–44. (A továbbiakban Flóra 2005)
11. Jeney-Tóth 2005. 37.
12. Flóra 2005. 40–42.
13. Uo.
14. Jeney-Tóth 2005. 37.
15. Kovács Kiss 2012. 33–37.
16. Jeney-Tóth 2005. 35.
17. Uo. 36.
18. Uo. 37.
19. Vö. K. Kovács László: *A kolozsvári hóstátiak temetkezése*. Kvár, 1944.
20. Flóra 2005. 42.
21. Kovács Kiss Gyöngy: *Egy tekintélyes kolozsvári polgár, Vicei Máté hagyatéka*. I–II. Korunk 2011. 11–12. sz. 69–86; 73–79.
22. Uo.
23. A kolozsvári farsangolást illetően gazdag és megbízható adatok találhatók a Szabó T. Attila szerkesztette *Erdélyi magyar szótörténeti tár* ‘álorca’, ‘farsang’, ‘maszkara’ címszava és származékai anyagában; vö. Kiss András: *Farsangolás Kolozsvárt – 1582-ben*. In: Uő: *Források és értelmezések*. Kvár, 1994. 103–109. (A továbbiakban Kiss 1994)
24. Uo.
25. Uo. 108.
26. Uo. 109.
27. KvLt Törvénykezési jegyzőkönyvek (a továbbiakban TjK) IV 162.
28. Lásd Kiss András: *Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák*. Buk.–Kvár, 1998. 43, 140, 150; Kovács Kiss Gyöngy: *A játékos város*. In: Uő: *Megidézett múlt*. Komp-Press Kiadó – Korunk, Kvár, 2008. 19. (A továbbiakban Kovács Kiss 2008)
29. Kovács Kiss Gyöngy: *A vígadó 16. századi Kolozsvár és a pajzán hegedűsnék*. Korunk 2010. 10. sz. 3–10.
30. KvLt Tanácsí jegyzőkönyvek (a továbbiakban TanjK) I/3. 86; II/6. 62a.
31. TanjK I/3. 143v.

32. TanJk I/3. 197v, 157v.
33. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen: *Corpus statutorum Hungariae municipalium. A Magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye.* I–V. Bp., 1885–1904. I. 186. (A továbbiakban CorpStat)
34. Kiss András: *Az 1582–1584-beli boszorkányperek genezise.* Függelék. Kézirat.
35. Kiss 1998. 81.
36. TjKII/5. 185; II/6. 263, II/7. 234.
37. Flóra Ágnes: „Amely ebet ez előtt mostál, most is azont mosd”. *Korunk* 2011. 10. sz. 22–27.
38. Uo. 23.
39. Uo.
40. Kovács Kiss Gyöngy: *Pletyka, becsületsértés, rágalmozás a fejedelemség kori Kolozsváron.* In: Kovács Kiss 2008. 27–43.
41. TjK II/2. 87.
42. TjK II/1. 9; TjK II/6. 350–355.
43. TjK II/7. 331.
44. TjK II/6. 350–355.
45. Jakab 1888. 237.
46. Kiss 1998. 86–96.
47. TjK I/3. 206; I/1. 460.
48. TanJk I/5. 460.
49. TjK III/3. 322.
50. TanJk I/3. 172.
51. Vö. R. Várkonyi Ágnes: *Kolozsvár az Erdélyi Fejedelemség utolsó esztendeiben.* In: *Kolozsvár 1000 éve.* Kvár, 2001.

